

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94:323+339.924(477)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-11-1>

Шаповал Ю.І.

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ І ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАГНЕННЯ УКРАЇНИ (2014-2019 рр.)

У статті проаналізовано особливості політики пам'яті у 2014-2019 рр. у контексті євроінтеграційних прагнень України. Охарактеризовано особливості політики пам'яті/історичної політики в Україні після драматичних подій кінця 2013-2014 року, що їх оголошено «революцією Гідності» (або «Євромайданом»), з початком російської агресії на Сході України, з початком «ленінопаду» і форсованої декомунізації і до 2019 р. Тобто до змін у політичному класі України, пов'язаних з обранням 6-го Президента Володимира Зеленського. Безсумнівно, політика пам'яті змінюватиметься і її зміст невдовзі можна буде аналізувати окремо. Автор статті насамперед прагнув стимулювати подальшу дискусію дослідників і всіх осіб, зацікавлених в обговоренні вказаної теми. Сумління науковця вимагає не поспішати з однозначною відповіддю навіть на (здавалося б) прості запитання. Наукова новизна полягає в узагальненні ключових тенденцій політики пам'яті в Україні у 2014-2019 рр. і у визначенні низки проблем, які мають негативний вплив на процес євроінтеграції України. Розглянуто український досвід політики пам'яті як механізму впливу на політичну реальність.

Політика пам'яті належить до ефективних механізмів впливу на політичну реальність, зокрема, на ступінь консолідації суспільства, самоусвідомлення громадян, формування та зміцнення колективних ідентичностей. Поступове усвідомлення дієвості цих механізмів зумовлювало у 2014-2019 рр. зростання інтересу до питань колективної пам'яті, яке демонстрували очільники держави, політики, політичні партії та структури громадянського суспільства. Формування та реалізація політики пам'яті в Україні відбувалося дедалі більш усвідомлено і спрямовано. Тривав пошук такої моделі політики пам'яті, яка здатна сприяти консолідації цих груп у єдине громадянське суспільство, зробити різноманітні образів минулого в Україні її ресурсом, а не проблемою. До цього спонукає і російська гібридна агресія, одним із проявів якої стало перманентне нав'язування українцям з боку пропагандистських структур Російської Федерації імперсько-радянського образу минулого. До цього спонукає і чітко визначена стратегія України на європейську інтеграцію. Як показав досвід 2014-2019 рр., певними засадами своєї історичної політики Україна достатньо органічно вписується у загальноєвропейську схему (наприклад, посиленням впливу і ролі громадянського суспільства у цій сфері). Водночас у згаданій період виявилися і певні проблеми, насамперед пов'язані з пошуками адекватної викликам моделі колективної пам'яті, яка фокусується на цінності держави як спільної батьківщини і гаранта прав людини. Важливим кроком стала політика декомунізації, що провадилася в Україні від 2014 р. Засудивши тоталітаризм (нацистського і радянського зразків), вона забезпечила очищення публічного простору України від комуністичної символіки (хоча й не остаточно). Водночас вона породила нові ризики і нові питання, які потребують дискусій і пошуку відповідей за обов'язкової участі експертів-науковців.

Ключові слова: історична пам'ять, євроінтеграція, memory studies, політика

пам'яті/історична політика, декомунізація, транснаціональні форми культурної (історичної) пам'яті, Український інститут національної пам'яті, Інститут національної пам'яті Польщі.

Потреба звертатися до минулого, вести з ним постійний діалог притаманна кожному цивілізованому соціуму. І не лише тому, що, не знаходячи відповіді на запитання «що робити?», суспільство запитує: «хто винен?». Багатьом здається, що, розшифрувавши коди минулого і потоїбічного, легко пояснити парадокси сьогодення і зазирнути у майбутнє. Існують і суто прагматичні мотиви інтересу до історії: в руках політиків та ідеологів вона виступає як інструмент соціалізації, виховання громадянських почуттів. Якщо й справді існує життєдайна субстанція, яка перетворює населення на народ, то одним з його найважливіших компонентів є історична свідомість. У ситуаціях вибору, що виникають постійно, історичні аналогії можуть підказати оптимальний вибір і забезпечити від помилок.

Необхідно вказати на лише одне застереження: пам'ять спроможна бути такою за наявності у суспільстві загальноприйнятого проекту майбутнього й принципового консенсусу щодо основоположних цінностей. Коли ж у соціумі гостро стикаються різноспрямовані інтереси і вирують політичні пристрасті, репрезентація минулого здатна перетворитися на небезпечне знаряддя маніпулювання масовою свідомістю.

У зв'язку з цим слід нагадати тезу, на якій наголошує один із дослідників: історична пам'ять як форма колективної/культурної пам'яті є одночасно об'єктом і суб'єктом історичної політики, боротьби за владу. Останню слід розуміти у широкому сенсі слова – влада політична, духовна, соціальна, культурна тощо, разом із тим, що називають владою дискурсу [1, с. 20].

Із сказаного випливає проблема відповідальності політиків (як і дослідників не меншою мірою) за ті «образи минулого», які вони пропонують суспільству. Адже у кожному суспільстві існує політична й ідеологічна кон'юнктура, яка змушує одних проходити повз «незручні» для них факти, а інших – щось прикрашати чи сакралізувати. Зрештою, не виключена і можливість наявності «кількох правд». Саме тому у моделюванні історичної пам'яті найбільшого успіху досягають ті соціуми, які керуються простим принципом – «не зашкодь».

Навряд чи на політичній карті з'явилася б об'єднана Європа, якби не було знайдено певний консенсус у націленості на майбутнє і нероз'ятрювання минулих травм. Нинішні європейські цінності базуються на послідовному людиноцентризмі, обстоюванні прав і свобод індивіда безвідносно до його етнічного походження, громадянства, майнового стану, на пріоритетах вільного руху людей, товарів, ідей, ініціатив, послідовному захисті прав меншин. Небезпроблемно, але наполегливо вибудовуються нові стереотипи взаємного сприйняття держав-членів ЄС з акцентом на спільних інтересах і завданнях. Багато уваги приділяється виробленню «спеціальних статусів сусідства». Наголос на історичних сюжетах здебільшого використовується для того, щоб

зайвий раз наголосити: слід назавжди виключити умови, що призводили в минулому до жахливих катаклізмів.

Покінчивши на рубежі 2013-го і 2014 років із спробами 4-го Президента України Віктора Януковича остаточно втягнути країну у російську політичну орбіту, Україна здійснила кілька рішучих кроків, що підтверджували її євроінтеграційні прагнення. Якою мірою (і чи) політика пам'яті відповідала цим прагненням? Така постановка питання є цілком актуальною і правомірною, адже з весни 2019 р. країна вступила в новий етап своєї політичної історії, а тому варто дивитись не лише в майбутнє, а й підбити підсумки минулого.

Зацікавлення тематикою пам'яті та, конкретно, політикою пам'яті характеризує академічну гуманітаристику в Україні віднедавна. Українські науковці у своїх дослідженнях переважно розвивають методологічні підходи, розроблені західними колегами у межах *memory studies* (так маркується відповідна сфера досліджень в англійській науковій літературі). Розвиток цих підходів, формування відповідного поняттєвого апарату та концептуалізація комеморативного досвіду українців складає теоретичний вимір студій політики пам'яті.

Насамперед йдеться про публікації таких дослідників як Ф. Ар'єс, Я. Ассман, О. Васильєв, В. Вжозек, Е. Гобсбаум, А. Гуревич, П. Коннертон, М. Копосов, Ж. Лефевр, О. Міллер, Ж. Мінк, П. Нора, П. Рікбор, Й. Рюзен, Ф. Фюре та інші. Водночас значний вплив на сферу досліджень пам'яті здійснили роботи деяких філософів, таких як А. Бергсон, Г. Гадамер, О. Лосєв, М. Фуко та інші. Певний сегмент досліджень проходив у соціологічній площині (це важливо, оскільки Радянський Союз був славнозвісним зі своєї нехоті до соціологічних опитувань). Варто віддати належне М. Альбваксу, Я. Зерубавель, Ю. Леваді та іншим дослідникам.

В Україні помітний внесок у розвиток цих досліджень зробили такі науковці як Л. Венгринюк, О. Волянюк, В. В'ятрович, О. Гайдай, А. Глушко, Я. Грицак, О. Гриценко, Ю. Зерній, Г. Касьянов, А. Киридон, Г. Луцишин, В. Масненко, Л. Нагорна, Я. Примаченко, М. Рябчук, І. Склокіна, С. Троян та інші.

Отже, євроінтеграційна політика сучасної України і її ж політика пам'яті (чи історична політика). У кожній з цих позицій є витoki і є засоби реалізації. З'ясуємо, хто визначає євроінтеграційний курс України і хто відповідає за його втілення. Паралельно подивімося і на те, звідки береться політика пам'яті і хто є суб'єктом реалізації цієї політики.

Курс на євроінтеграцію визначило українське громадянське суспільство. Важливість саме такої зовнішньополітичної стратегії засвідчила загальнонаціональна мобілізація 2014 р. Нею українці відповіли на спробу тодішнього Президента України, тепер вже втікача, Віктора Януковича відмовитись від курсу на євроінтеграцію. Про перевагу цього курсу в очах українців свідчила безумовна перевага на виборах тих партій, які виголошували

гасла євроінтеграції. Тобто єврокурс підтримують не лише активісти і громадянське суспільство, але й переважна більшість обивателів.

Як відомо, реалізацією курсу на євроінтеграцію опікувалися різноманітні владні інститути. Передовсім, Президент України. Верховна Рада забезпечувала більшість голосів з усіх принципових питань євроінтеграції і ухвалювала відповідні зміни у законодавстві. Свій внесок зробили дипломати, розвивалося економічне та військове співробітництво.

7 лютого 2019 р. Верховна Рада закріпила у Конституції курс України на Європейський союз та НАТО. «Це незворотність нашого європейського вибору, це початок справжньої євроінтеграції. Україна буде в ЄС і НАТО», – заявив після голосування тодішній спікер Верховної Ради Андрій Парубій [2].

5-й Президент України Петро Порошенко перед голосуванням назвав 7 лютого історичним днем. «Нині історичний день, коли в Конституції буде закріплено як зовнішньополітичні орієнтири рух України до ЄС і НАТО. НАТО – це про безпеку, не лише про військову, а і про безпеку громадянина, безпеку на вулицях, верховенство права. Зараз у Кремлі дуже уважно спостерігають за діями Верховної Ради. Не дочекаєтесь – не буде у вас радості. І Верховна Рада нині продемонструє єдність, яку демонструє останні 4 роки», – сказав Петро Порошенко [2].

Згідно з пояснювальною запискою, закріплення на конституційному рівні правової визначеності курсу України на членство в ЄС і НАТО «мобілізуватиме українське суспільство і українську владу та сприятиме реформам, спрямованим на досягнення критеріїв повноправного членства в ЄС і НАТО» [2]. Прийняттям закону преамбулу Конституції було доповнено словами про підтвердження «європейської ідентичності українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [2]. Тепер до повноважень Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України належить також забезпечення реалізації курсу на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО.

Поза сумнівом, такого самого членства Україна прагне набути і на ментальній карті Європи. Останнє поняття дослідники вважають конігруентним «Європейському Союзові». За спостереженнями, упродовж останніх щонайменше 30-40 років в історичній політиці Європи спостерігаються певні тенденції. Насамперед йдеться про спроби виробити й запровадити певні транснаціональні форми культурної (історичної) пам'яті і навіть історії (наднаціональних історичних наративів). До цього додається намагання регулювати інтерпретації низки проблем минулого (Голокост, геноцид вірменів у 1915 р. в Османській імперії, різанина народу тутсі в Руанді в 1994 р., масове знищення боснійців у Сребрениці в 1995 р.) через законодавчі акти, зокрема, й

через «меморіальні закони». Все це спрямовується на просування певної «загальноєвропейської» ідентичності.¹

Проте ці зусилля стикнулись і стикаються із серйозними проблемами. Насамперед їх породжує культурна суверенність національних історій, адже вони, як і національні історіографії доволі міцно утримують свої позиції в об'єднаній Європі. Разом з тим європейські інтелектуали ревно оберігають сферу історичної пам'яті від директивного втручання політики.

Промовистий приклад: французька газета «Ліберасьон» (“Libération”) у грудні 2005 р. оприлюднила Декларацію 19 найбільш авторитетних істориків Франції з протестом проти практики видання парламентом так званих указів про пам'ять із заборonoю піддавати сумніву вже згадані проблеми минулого – Голокост, нищення турками вірменів у 1915 р., «рекомендації» щодо трактувань наслідків колонізаторської політики Франції в Африці тощо. Історія – не релігія і не мораль, заявили науковці, вона не повинна бути рабинею актуальності і не може зводитися до пам'яті. Окрім того вона не може бути об'єктом юрисдикції. У вільній державі ані парламент, ані інший юридичний авторитет не має права визначати, що в історії є правдою.

До цієї заяви і до руху істориків «Свободу історії» невдовзі приєдналися кілька тисяч французьких вчених [3]. Згодом, у 2008 р., ініціатори руху оприлюднили «Відозву з Блуа» (“Blois appeal”), до якої приєдналось понад 1300 істориків із 49 країн світу [1, с. 56].

У 2004-2007 рр. європейський ландшафт пам'яті поповнився внеском посткомуністичних країн. Для них, як зауважує Георгій Касьянов, порахунки з комунізмом стали чи не основною темою політики пам'яті: «Якщо в 1990-і спадщину комунізму в “Східній Європі” долали в контексті руху/повернення до Європи, то у 2000-х це робилося для обґрунтування своєї “особливої історичної ролі” й долі, для пояснення “відставання”, а також для консолідації в боротьбі з “російським неоімперіалізмом”. Якщо в 1990-і ще можна було говорити про боротьбу з комунізмом як актуальну справу через наявність рудиментів комуністичного ладу (партії, інститути, традиції, культурні патерни), то у 2000-і йдеться вже радше про політтехнологічні стратегії, симулякри та використання їх як символічного капіталу» [1, с. 59].

Немає сумніву в тому, що ціною великих зусиль за останні десятиліття Західній Європі вдалося створити спільну пам'ять. Її своєрідним символічним коммеморативним hub`ом можна вважати Першу і Другу світові війни, а центральним символом Голокост. Проте цілком справедливо Ярослав Грицак у

¹ Як приклад спроби формування загальноєвропейського простору пам'яті згадують проект «Дім європейської історії» (The House of European History), відкритий у Брюсселі у 2017 р. За задумом його творців, він повинен розвіювати антиєвропейські настрої, пом'якшити руйнівний ефект від «брекзита», послабити націоналізм. Постійна експозиція нагадує про те, як часто ворогували європейські держави до свого об'єднання у ХХ ст.

цьому зв'язку ставить запитання, як довго все це триватиме. Згадані війни віддалятимуться у часі, нові події (наприклад, розширення Євросоюзу у 2004 р.) змінюють історичну перспективу: «Колишні комуністичні країни Східної Європи вимагають вшанування своїх страждань під комунізмом. Рівно ж невідомо, як довго вдасться втримати Голокост як головний символ західноєвропейської пам'яті перед лицем швидкого зростання мусульманського населення в Європі» [4].

У зв'язку з процесом «європеїзації» країн Центральної та Східної Європи Жорж Мінк зауважує, що після збільшення розміру ЄС нова проблематика пам'яті ввирвалася в розширений простір Європи. Вона стала театром повторюваності «рухів пам'яті» у всіх напрямках – з півночі на південь і зі сходу на захід. Це змусило уряди всіх європейських країн коригувати механізми примирення й зближення, розробляти не тільки своєрідну граматику правил і норм для врегулювання конфліктних ситуацій, але й по суті нову стратегію історизування. Ішлося насамперед про такий варіант символічної політики, який спирається на використання інтеріоризованих образів минулого в інтересах колективної мобілізації [5, с. 13-17].

Такі проекти у деякого із дослідників породжують скепсис і сумнів в тому, чи з'явиться у найближчому майбутньому спільний простір пам'яті на європейському континенті. Сумніви зрозумілі і мають підстави. Проте вже досягнуто консенсусу у баченні пріоритетів у стратегіях історизування: лише історики у всеозброєнні сучасного соціогуманітарного знання, а не владні структури й політичні сили, мають визначати межі й пріоритети політики пам'яті. Ще недавно розділена кордонами й ідеологічними упередженнями, Європа нині наполегливо вибудовує не лише механізми примирення, але й своєрідну «стратегію коригування пам'яті» – насамперед як систему запобігання конфліктним ситуаціям, що можуть виникати на ґрунті «недоосмисленого» минулого [6, с. 125].

Констатуючи, що інструментарій європейської «пам'ятевої історизації» надзвичайно широкий (від двосторонніх комісій істориків до спеціальних заходів «підтримання миру», від заснування «інститутів пам'яті» та спеціалізованих музейних установ до винесення спірних питань на розгляд міжнародних організацій – Ради Європи, ОБСЄ тощо), Лариса Нагорна разом з тим робила важливий для України висновок: кодифікована «спільна європейська пам'ять» поки що лишається добрим побажанням. Нічого дивного у цьому немає – національний інстинкт, не кажучи вже про сформовану національну ідентичність, не підвладний навіть найуспішнішим політичним проектам [6, с. 125].

До всього цього додається ще один фактор, на який вказує Андреас Каппелер. Він зауважує, що західна перцепція України все ще є нерішучою, що дотепер далеко не всі готові сприймати Україну як самостійного гравця історії, що для багатьох західних політиків, науковців,

дипломатів Україна, як і раніше, є лише шаховою фігурою, яку використовують в інтересах взаємин з Росією [7, с. 235]. Ця абсолютно безжально-точна оцінка не є песимістичною. Вона спонукає думати над тим, що варто робити далі, щоб на ментальній карті Європи України зайняла власне місце, яка політика пам'яті (чи історична політика) цьому сприятиме оптимально.

Навіть конспективно позначених проблем, достатньо для розуміння того, в яку непросту ситуацію потрапила Україна з її євроінтеграційними аспіраціями та бажанням інтегруватись у складну і ще далеко неідеальну амальгаму європейської пам'яті.

За визначенням Олександра Гриценка, політика пам'яті – один із напрямків суспільної політики, цілеспрямована діяльність держави, також публічних інституцій, суспільно-політичних сил, що мають на меті утвердження в свідомості суспільства уявлень про історичне минуле, бажаних для держави з огляду на розуміння згаданими дієвцями державних (національних) інтересів чи суспільного блага [8, с. 11].

Значно песимістичнішу дефініцію пропонує Георгій Касьянов. Для нього історична політика (вона ж політика пам'яті) – це «спосіб маніпулювання свідомістю для досягнення певної політичної мети, це трансляція і реалізація інтересів певних суспільних груп» [1, с. 391].

Та які б загальні визначення не давалися, проблеми з пам'яттю починаються вже із самого цього терміну. Колективна пам'ять, історична пам'ять, культурна пам'ять, соціальна пам'ять, суспільна пам'ять, національна пам'ять – цими поняттями оперують дослідники, доволі часто не знаходячи спільної мови, не виробляючи якоїсь однієї усталеної дефініції. Тим не менше завжди йдеться саме про *пам'ять*, як про канал передачі історичного досвіду і чинник формування національної ідентичності. Не слід забувати й про інше: насправді колективна пам'ять – доволі умовний і крихкий конструкт, що вибудовується, зазвичай, у зіткненні корпоративних інтересів, політичних уподобань, ідеологічних настанов. Саме вони не дають минулому (чи пам'яті) «законсервуватися». Завдяки їм минуле постійно опосередковується теперішнім, пристосовується до нього.

Не підлягає сумніву, що спільна (чи колективна) пам'ять суспільства як система має включати певну інфраструктуру. Вона забезпечує здатність суспільства накопичувати й зберігати достатньо повну й адекватну інформацію (знання) про пережитий спільний досвід, а в потрібні моменти – актуалізувати (переосмислювати) й використовувати її з метою самозбереження, саморегулювання, саморозвитку спільноти.

По суті, модель колективної пам'яті як системи (а не лише як певної сукупності уявлень про минуле, що поділяються більшістю спільноти) цілком

сумісна з концепцією культури пам'яті Яна Ассмана.² [9, с. 32-37] Проте – увага! – системність зовсім не означає централізованості чи односуб'єктності формування колективної пам'яті.

Як не дивно, але питання щодо витоків української політики пам'яті все ще є проблемним. Хто окреслює її засади? Хто визначає її стратегію і спрямування? На ці запитання немає простої і задовільної відповіді. Водночас на запитання щодо суб'єктів реалізації політики пам'яті відповісти не складно. Це – так само як і у випадку з євроінтеграцією – інститути виконавчої влади.

Президент видає Укази з вшанування пам'ятних дат. Верховна Рада України виявляє увагу до питань національної пам'яті. Вагому роль відіграє Український інститут національної пам'яті (УІНП) – центральний орган виконавчої влади. Створений як орган виконавчої влади у 2006 р. указом президента Віктора Ющенка, він був реорганізований за президентства Віктора Януковича і у 2010-2014 рр. функціонував як науково-дослідна установа. Однак у березні 2014 р. УІНП знов став центральним органом виконавчої влади. Головою Інституту був призначений Володимир В'ятрович – історик, дослідник ОУН і УПА, громадський діяч, а нині народний депутат. Він активно виступав за відкритість архівів, передовсім архівів радянських спецслужб. Певний час він був директором Галузевого державного архіву Служби безпеки України і відчутно сприяв демократизації цієї установи.

З 2014 р. УІНП спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра культури. Проте такий статус інституту Володимира В'ятровича не бентежив. Здавалося, новий директор розумів різницю між історією і пам'яттю: одна справа творити історичний наратив, а зовсім інша – моделювати коммеморативні практики.

УІНП, як мовиться у Положенні, яким інститут керується у своїй роботі, реалізує державну політику «у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу...» [10]. Слід визнати, що УІНП при доволі скромному штаті і зовсім не колосальному бюджеті (на відміну, наприклад, від Інституту національної пам'яті Польщі) у 2014-2019 рр. здійснював значну нормотворчу роботу, брав участь у проведенні державних заходів та заходів інформаційного характеру з відзначення пам'ятних днів та річниць, у заходах з популяризації історії України, вів роботу по недопущенню використання символів тоталітарних режимів в Україні. У цей період УІНП взяв на себе тягар реального здійснення проведення декомунізації. З метою міжнародної співпраці

² Ян Ассман запропонував теорію культурної пам'яті, де центральним є розрізнення між комунікативною та культурною пам'яттю. Комунікативна пам'ять – то уявлення про минуле, що формуються в процесах повсякденного неформального спілкування кількох (3-4) поколінь живих членів спільноти. Натомість культурна пам'ять пов'язує між собою багато поколінь членів спільноти; вона є наслідком існування численних засобів збереження інформації про свій минулий досвід, що їх використовує спільнота, аби зберегти свій спосіб життя, свою спільну ідентичність.

УІНП приєднався до Європейської платформи пам'яті та сумління, налагодив контакти з подібними до УІНП закладами в інших європейських країнах.

Інструментарій державної політики пам'яті включає: законодавчі інструменти (закони та постанови Верховної Ради, укази президента, постанови уряду, постанови місцевих рад, інші регуляторні акти); адміністративні інструменти (розпорядження й доручення президента, уряду, голів обласних, міських, районних державних адміністрацій, відомчі накази, плани заходів різного рівня; адміністративні дії, спрямовані на забезпечення їх виконання); інституційні заходи (утворення нових інституцій, що діють у сфері історичної пам'яті, історико-культурної спадщини); фінансові інструменти (бюджетне фінансування прийнятих законодавчих, інституційних, адміністративних рішень, ініціатив інших «дієвців»; залучення недержавних коштів на проекти з політики пам'яті); інструменти *public relations*, заходи з *policy advocacy*, тобто роз'яснення та промоції своєї політики (виступи, звернення, інтерв'ю з питань історичної пам'яті, публікація інформаційних, аналітичних, наукових та науково-популярних матеріалів тощо).

І знов постає питання: а хто ж цю державну політику визначає? Варіантів відповідей може бути два. Це може бути громадянське суспільство, що уособлює народ України. Або це можуть бути експертні та наукові кола, що працюють в інтересах соціуму з огляду на стратегічні інтереси України і що на них спирається влада і УІНП.

Досвід засвідчує, що політика пам'яті є набагато складнішим питанням, ніж питання євроінтеграції. Ставлення до неї не визначити опозицією «так чи ні». Створення оптимальної стратегії державної політики пам'яті вимагає історичної освіти, і доволі високого рівня. Воно також вимагає участі політологів, що усвідомлюють значення політики пам'яті/історичної політики у досягненні внутрішньополітичного консенсусу і реалізації зовнішньополітичних стратегій. Тут мають брати участь філософи, здатні поставити на службу державній політиці інструментарій дискурсивної «м'якої влади» (“soft power”). Очевидно не слід забувати про соціальних психологів, які можуть, спираючись на статистичні цифри, окреслити відповідність політики пам'яті світоглядним настановам, зокрема і тим, які не артикульовані.

На наше переконання, суб'єктом створення державної політики пам'яті мають стати експертні та наукові кола. Як зауважує Георгій Касьянов, «деякими базовими складовими історичної політики Україна добре вписується у загальноєвропейську схему: наприклад, зростанням ролі громадянського суспільства у цій сфері» [1, с. 392393]. Однак при цьому не можна не бачити, що в царині історичної пам'яті впроваджуються ініціативи, які генерують інститути виконавчої влади. Ці ініціативи не завжди спиралися на експертне середовище, оскільки формувалися в партійних штабах, радниками Президента або держслужбовцями Українського інституту національної пам'яті.

Далеко не всі із згаданих осіб мають необхідний для цього досвід, а інколи – навіть відповідну освіту. Не можна ігнорувати чи не помічати, що мотивація цих ініціатив – переважно політична. Доцільно згадати ще одну функцію Українського інституту національної пам'яті. Офіційно вона формулюється так: «Здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917-1921 рр., воєн, жертв Голодомору 1932-1933 рр., масового голоду 1921-1923, 1946-1947 рр. та політичних репресій, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України...» [10]. Ось цей процес увічнення і викликав у 2014-2019 рр. найбільшу кількість критичних атак.

Наведемо як приклад висновки, яких дійшов німецький політолог та аналітик Київського інституту євроатлантичного співробітництва Андреас Умланд. Він наголошує на потребі високої академічної кваліфікації і водночас політичної обережності у формуванні політики пам'яті. Це завдання, на думку Умланда, в Україні довірили, «групі відносно молодих політичних активістів зі скромними науковими досягненнями» [11]. Він вказує на селективний характер української історичної політики, зокрема на «апологетичний підхід до історії українського ультра націоналізму».

Небезпеки інтерпретації цими «відносно молодими політичними активістами» (а це альянс на Володимира В'ятровича та його колег) таких дражливих історичних тем, як в першу чергу історія бандерівської частини ОУН, полягають в ігноруванні або нівелюванні ними незручних аспектів цієї історії – полонофобії, юдофобії, випадків колаборації з нацизмом, виправдання насильства.

Характеризуючи особу В. В'ятровича, Микола Рябчук зауважив: «В Україні його осмішує і критикує та частина суспільства, яка на декомунізацію дивиться критично, тобто майже половина населення. Так само, зрештою, вони дивляться й на постать Бандери. В Польщі обох занадто демонізують. Адже Бандера під час волинської різні сидів в німецькому концтаборі. А В'ятрович загалом досить поміркований політик... У тому сенсі, що має певну політичну лінію. Він справді має свої упередження і презентує доволі специфічне бачення історії, подаючи волинську різню як частину масштабнішої польсько-української війни. Він нагадує про ширший контекст, який з польського боку нерідко ігнорують. І в цьому сенсі його інтерпретація має право на існування, я не маю нічого проти. В кожному разі, він не є запеклим націоналістом, яких маємо, на жаль, чимало і з польського боку, і з українського. Ці люди не здатні до жодних дискусій, до сприйняття будь-яких аргументів. В'ятрович якраз із тих, хто вміє слухати, аналізувати й логічно відповідати» [12].

Слід визнати, що керівництво УІНП та його співробітники досить виразно окреслювали мобілізуючий потенціал історії бандерівської ОУН у ситуації російсько-української війни. Проте слід визнати й інше: ця історія, у 2014-2019 рр. подавалася некритично, що живило російську пропаганду, а також

політико-ідеологічні істерики «п'ятої колони» всередині самої України. Не можна не згадати і того, що в Україні дотепер не створено жодної неангажованої, наукової біографії Степана Бандери і Романа Шухевича (що могло б стати одним з найзначущих проєктів УІНП). Натомість дуже багато було зроблено для увічнення їх пам'яті.

До того ж йдеться не про те, щоб сам В'ятрович чи його колеги з УІНП писали згадані біографії і взагалі були причетні до створення національного гіпернарративу. Йдеться про роль УІНП як ініціатора і координатора масштабних історичних проєктів. Тим часом сталося навпаки. Володимир В'ятрович перетворився на автора концепції повоєнної «другої польсько-української війни», в межах якої і сталося криваве польсько-українське протистояння чи «Волинська різанина» 1943 р., [13] а його колеги розгорнули активні публікації власних розвідок, нерідко забуваючи, що пам'ять і історія – речі різні (хоча й близькі).

Апологетика ОУН (б) підживляла довіру Європи і загалом Заходу, який у повоєнний період послідовно засуджував націоналізм і ганебні практики, що його супроводжували. Особливо виразно невдоволення висловили керівники Польщі. У липні 2017 р. польський міністр закордонних справ Вітольд Вашиковський повторив тезу Президента Ярослава Качинського (висловлену в розмові з Президентом Петром Порошенком): з Бандерою в Європу не увійдете[14].

Андреас Умланд та деякі інші аналітики акцентують особливу чутливість до цих тем прихильників України в ЄС, себто Німеччини і Польщі. Ці спостереження не можуть бути ігноровані в контексті євроінтеграційних прагнень України. Хоча з цього приводу мали місце різні думки. Журналіст Віталій Портников, наприклад, відповідаючи Качинському і Вашиковському, підкреслював, справа не в особистості лідера ОУН часів Другої світової війни, а в тому, що вступ України до Європейського союзу займе роки, якщо не десятиліття: «Ніхто не знає, яким буде в цей час Європейський союз. Ніхто не знає, чи буде Польща членом цього об'єднання. Ніхто не знає, чи захоче подавати завку до Європейського союзу Україна. Усе це – питання віддаленого майбутнього. Ультиматум, який стосується цього віддаленого, – цілковита нісенітниця» [15].

Частина аналітиків вказує і на те, що УІНП запозичував не кращі зразки для своєї діяльності і застосовував їх некритично. І знов парадоксальним чином згадували в першу чергу Польщу, дуже близьку нам за проблематикою своєї історії. І критики запитують: а чи правильно брати за зразок польські підходи до формування політики пам'яті? Адже в такому запозиченні закладені проблеми, як мінімум, трьох рівнів: теоретичного, інституційно-політичного, зовнішньополітичного.

З погляду суто *теоретичних* визначень, не варто забувати, що національна пам'ять постає як інваріант колективної історичної пам'яті поруч з іншими її

інваріантами. Наразі національна пам'ять у масовій свідомості українців затьмарює інші види пам'яті – пам'ять міст і сіл, пам'ять національних меншин, пам'ять регіональну та класову, пам'ять упосліджених верств, яка в західних країнах привертає все більше уваги. Через визнання лише національної пам'яті відбувається відкидання інших форм колективної пам'яті, а відтак – уніфікація пам'яті. Наскільки це потрібно чи доцільно з точки зору політичної – варто дискутувати. Це питання не таке просте, як може здатися. Принаймі в Україні воно набагато проблемніше, ніж у порівняно гомогенній (національно, конфесійно) Польщі.

Інституційні проблеми пов'язані з роботою такої структури як Український інститут національної пам'яті. Чимало коментаторів вказують, що УІНП було запроваджено в Україні в наслідування польського досвіду і висловлюють сумнів щодо доцільності такого запозичення. Мовляв, це веде до націоналізації пам'яті, тобто спрощення політики пам'яті.³ Таке звуження предмету дає привід для надмірних амбіцій певних кіл здійснювати вплив на політику пам'яті.

На нашу думку, цих проблем певною мірою можна було би уникнути, якщо б Україна взяла за зразок литовську модель. Від 1994 р. у Литві працює Центр досліджень геноциду і спротиву, місце якого у здійсненні політики пам'яті співмірне з Інститутами національної пам'яті України і Польщі. Він працює при Кабінеті Міністрів Литви, але в самій його назві закріплений акцент на дослідницькій діяльності. Литовський досвід вартісний тим, що підкреслює пріоритет досліджень (а не політики), а суб'єктом пам'яті постає держава (а не нація).

Коментатори не оминають того, що польська політика пам'яті піддається критиці в країнах європейської спільноти. Достатньо, наприклад, згадати реакцію на ухвалені в січні 2018 р. зміни до Закону про Інститут національної пам'яті Польщі. Ці поправки розширили повноваження інституту у справі розслідування злочинів. Зокрема, «заперечення злочинів українських націоналістів» проти польського народу, скоєних у 1925-1950 рр., стало підставою для трирічного ув'язнення. Закон забороняє пропаганду в Польщі «бандерівської ідеології». Крім того, запровадження кримінальної відповідальності за звинувачення поляків в співучасті в Голокості. Частина аналітиків потрактувала це як заборону говорити на певні теми, як спробу підірвати академічний дискурс. Щодо цього висловився і державний департамент США, і речники МЗС європейських країн, а найбільше – Ізраїль, який навіть відкликав свого посла з Польщі [16].

³ Необхідно вказати на ще один парадокс. На відміну від УІНП, Інститут національної пам'яті Польщі дві (з восьми) свої дослідницькі програми присвятив феномену комунізму в Польщі і діяльності комуністів в часи Польської Народної Республіки. Тим часом у 2014-2019 рр. УІНП «обходив» тему комунізму в Україні і українського комунізму.

Закон про покарання за публічне звинувачення поляків у причетності до Голокосту передбачав кримінальну відповідальність (тюремне ув'язнення на термін до трьох років) за поширення ідей про вину польського народу або держави в Голокості. Покарання передбачалось і за висловлювання про причетність поляків до «злочинів Третього райху». До таких правопорушень було віднесено, зокрема, використання формулювання «польські концтабори». Проте 27 червня 2018 р. польський парламент ухвалив зміни до закону про Інститут національної пам'яті, скасувавши статтю про запровадження кримінальної відповідальності за звинувачення поляків в співучасті в Голокості. Після цього директор Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович на своїй сторінці в Facebook написав: «Польські парламентарі продемонстрували, що не все втрачено, і є здатність визнавати свої помилки та виправляти їх. Очікуємо, що проявлених нині розуму та рішучості вистачить й на логічне продовження: виправити інші абсурдні положення закону про ППН, які стосуються українського націоналізму. А Україна має продовжити докладати зусиль в цьому напрямку. Чим допоможе польським політикам дотримуватися принципів здорового глузду» [17]. У січні 2019 р. Конституційний Трибунал Польщі визнав зміни до закону про Інститут національної пам'яті, які стосуються положень про «українських націоналістів» такими, що суперечать Основному закону.

Відповідь українського політикуму була більш-менш зваженою, тоді як реакція Українського інституту національної пам'яті була доволі різкою і по суті емоційною. Оголошення бойкоту, тобто переривання діалогу з польською стороною (йдеться, зокрема, і про Форум польських і українських істориків, співголовою якого є один з авторів цих рядків),⁴ слід кваліфікувати як українську помилку, що за наслідками може перевершити польську помилку, реакцією на яку вона була. На часі працювати над помилками обох сторін.

Найкращим запобіжником від запозичення невірних моделей було би винайдення власної, такої, що відповідає особливостям України. За відсутності чітко визначеного державного інституту, який відповідає за розробку політики пам'яті, на часі запропонувати механізми, через які науковці могли би впливати на формування політики пам'яті, вносити свої пропозиції та блокувати найбільш невважені, непродумані за еventуальними наслідками, кроки. Такі механізми можуть працювати на постійній основі, а можуть формуватися ситуативно, оказіонально.

На нашу думку, у першому випадку доцільно ставити питання про створення Наукової Ради. Вона могла б діяти, наприклад, при Українському інституті

⁴ Форум de facto припинив роботу, коли з посади співголови Форуму зрештнув професор Вольдемар Резмер. За цих умов керівництво УІП не зробило жодного кроку для відновлення роботи Форуму, який перед тим був достатньо ефективним майданчиком професійного, не політизованого діалогу польських і українських істориків.

національної пам'яті (чи іншому органі з відповідними повноваженнями виконавчої влади), уповноважену формувати державну політику пам'яті і ветоувати невідповідні ініціативи.

Зрозуміло, питання кадрового наповнення такої ради є надзвичайно складним. Принаймні вона має включати не лише істориків, але й політологів, соціологів, тощо. Принципом добору можуть бути, наприклад, наявність теоретичних робіт з теми та міжнародний авторитет науковця.

Оказіональні структури, на зразок комісій, що скликаються з певних питань, можуть формуватися за принципом фокус-груп. До них можуть залучатися авторитетні історики, що спеціалізуються на тій чи іншій проблематиці. Але такий формат видається доцільним як супровідний для сталого формату Наукової Ради.

Підбиваючи підсумки, слід констатувати, що ситуація з політикою пам'яті в Україні є амбівалентною. Допоки політика пам'яті перебуває в Україні в руках політиків чи піддається впливам політичних акторів, вона є зняряддям політичної боротьби. А це дуже потужне, мобілізуюче зняряддя. Навіть для невеликої групи – якщо ця група діє злагоджено, як діють радикально орієнтовані політичні об'єднання.

Проте виборці в Україні не надають переваг партіям націоналістичного спрямування. Саме це яскраво засвідчили президентські і парламентські вибори 2019 року. Демократичні пріоритети Конституції України змушують думати над запобіжниками, аби політика пам'яті відповідала загальноприйнятим пріоритетам, що лежать в основі проекту євроінтеграції.

Список використаних джерел та літератури

1. Касьянов Г. Past Continuous: історична політика 1980-х-2000-х. Україна та сусіди. – Київ: Laugus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. – 420 с.
2. Рада закріпила в Конституції курс на ЄС і НАТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/7/7205991/>
3. Берченко М. Свободу історії, або декілька маловідомих епізодів з історії Львівської політехніки // Дзеркало тижня. – 2007. – 7-14 грудня. – № 47.
4. Грицак Я. Клопоти з пам'яттю. [Електронний ресурс]. – Zaxid.net. – 2010. – 8.03. – Режим доступу: https://zaxid.net/klopoti_z_pamyattyu_n1097756
5. Мінк Ж. Вступ Європа та її «болісні» минувшини: стратегії історизування та їх використання в Європі // Європа та її болісні минувшини. – Київ: Ніка-Центр, 2009. – С. 13-38.
6. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. – Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
7. Kappeler A. “Ungleiche Brüder”. Russen und Ukrainer. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart. – München: Verlag C.H.Beck oHG, 2017. – 272 s.
8. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994-2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. – Київ: «К.І.С.», 2017. – 1136 с.
9. Ассман Я. Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.

10. Положення про Український інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/page/polozhennya-pro-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pamyati>
11. Умланд А. Українська селективна історична пам'ять заважає зовнішнім відносинам Києва. [Електронний ресурс]. – Українська правда. – 2016. – 5 грудня. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/12/5/7128869/>
12. Микола Рябчук: «Замість деколонізації влада воює з комоною, яка і так мертва». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/77618>
13. В'ятрович В.М. За лаштунками «Волині-43». Невідома польсько-українська війна. – Харків, 2016. – 304 с.
14. Глава МЗС Польщі: Україна не потрапить до Європи з Бандерою. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20170704-glava-mzs-polshhi-ukrayina-ne-potrapyt-do-yevropy-z-banderoyu/>
15. Портников про Вашиковського: «Із Бандерою до Європи не ввійдете?» Гучне, гарне і безглузде гасло. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-portnikov-pro-vashchikovskom-z-banderoyu-v-jevropu-ne-vvijdete-guchnij-krasivij-i-bezgluzdij-gaslo-196282.html>
16. У Польщі набув чинності закон про Інститут нацпам'яті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29070344.html>
17. Дуда підписав зміни до закону про Інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29324148.html>

References

1. Kas'yanov, H. (2018). *Past Continuous: istorychna polityka 1980-kh-2000-kh. Ukrayina ta susidy* [Past Continuous: historical policy of the 1980s-2000s. Ukraine and its neighbors]. Kyiv: Laurus, Antropos-Lohos-Fil'm. [In Ukrainian].
2. *Rada zakripy'la v Konstytuciyi kurs na YeS i NATO* [The Council has enshrined in the Constitution a course towards the EU and NATO]. [Online]. Available from: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/7/7205991/> [In Ukrainian].
3. Berchenko, M. (2007). *Svobodu istoriyi, abo dekil'ka malovidomykh epizodiv z istoriyi L'vivs'koyi politekhniky* [Freedom of history, or a few little-known episodes in the history of Lviv Polytechnic]. *Dzerkalo ty'zhnya*, 47, 7-14 грудня. [In Ukrainian].
4. Hrytsak, YA. (2010). *Klopoty z pam'yattyu* [Troubles with memory]. [Online]. *Zaxid.net*. Available from: https://zaxid.net/klopoty_z_pamyattyu_n1097756 [In Ukrainian].
5. Mink, ZH. (2009). *Vstup Yevropa ta yiyi "bolisni" mynuvshyny: stratehiyi istoryzuvannyata yikh vykorystannya v Yevropi* [Introduction Europe and its "painful" past: strategies for historicization and their use in Europe]. In: *Yevropa ta yiyi bolisni mynuvshyny* [Europe and its painful past]. (Pp. 13-38). Kyiv: Nika-Tsentr. [In Ukrainian].
6. Nahorna, L.P. (2012). *Istorychna pam'yat': teoriyi, dyskursy, refleksiyyi* [Historical memory: theories, discourses, reflections]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny. [In Ukrainian].
7. Kappeler A. (2017). *"Ungleiche Brüder". Russen und Ukrainer. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. München: Verlag C.H.Beck oHG. [In German].
8. Hrytsenko, O. (2017). *Prezydenty i pam'yat'. Polityka pam'yati prezidentiv Ukrayiny (1994-2014): pidgruntya, poslannya, realizatsiya, rezul'taty* [Presidents and memory. The policy of memory of the presidents of Ukraine (1994-2014): background, message, implementation, results]. Kyiv: "K.I.S.". [In Ukrainian].
9. Assman, YA. (2004). *Kul'turnaya pamyat': pis'mo, pamyat' o proshlom i politicheskaya*

- identichnost' v vysokikh kul'turakh drevnosti* [Cultural memory: writing, memory of the past and political identity in the high cultures of antiquity]. Moskva: YAzyki slavyanskoj kul'tury. [In Russian].
10. *Polozhennya pro Ukrayins'kyi instytut natsional'noyi pam'yati* [Regulations on the Ukrainian Institute of National Memory]. [Online]. Available from: <http://www.memory.gov.ua/page/polozhennya-pro-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pamyati> [In Ukrainian].
 11. Umland, A. (2016). Ukrayins'ka selektyvna istorychna pam'yat' zavzhaye zovnishnim vidnosynam Kyveva. [Online]. *Ukrayins'ka Pravda* [Ukrainian Pravda], 5 hrudnya. Available from: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/12/5/7128869/> [In Ukrainian].
 12. Mykola Ryabchuk: “Zamist' dekolonizatsiyi vlada voyuye z komunoyu, yaka i tak mertva”. [Online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/77618> [In Ukrainian].
 13. V'yatrovych, V.M. (2016). *Za lashtunkamy “Volyni-43”*. *Nevidoma pol's'ko-ukrayins'ka viyna* [Behind the scenes of “Volyn-43”. Unknown Polish-Ukrainian war]. Kharkiv. [In Ukrainian].
 14. *Hlava MZS Pol'shchi: Ukrayina ne potrapyt' do Yevropy z Banderoyu* [Polish Foreign Minister: Ukraine will not get to Europe with Bandera]. [Online]. Available from: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20170704-glava-mzs-polshhi-ukrayina-ne-potrapyt-do-yevropy-z-banderoyu/> [In Ukrainian].
 15. *Portnykov pro Vashchykovs'koho: “Iz Banderoyu do Yevropy ne vviydete?” Huchne, harne i bez-hluzde haslo* [Portnikov about Vashchykovsky: “Will you not enter Europe with Bandera?” Loud, beautiful and meaningless slogan.]. [Online]. Available from: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-portnikov-pro-vashchikovskom-z-banderoyu-v-jevropu-ne-vviydete-guchnij-krasivij-i-bezgluzdij-gaslo-196282.html> [In Ukrainian].
 16. *U Pol'shchi nabuv chynnosti zakon pro Instytut natspam'yati* [In Poland, the law on the Institute of National Remembrance came into force]. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29070344.html> [In Ukrainian].
 17. *Duda pidpysav zminy do zakonu pro Instytut natsional'noyi pam'yati* [Duda signed amendments to the law on the Institute of National Remembrance]. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29324148.html> [In Ukrainian].

Шаповал Ю.И. Политика памяти и евроинтеграционные стремления Украины (2014-2019 гг.)

В статье проанализированы особенности политики памяти в 2014-2019 гг. в контексте евроинтеграционных стремлений Украины. Охарактеризованы особенности политики памяти/исторической политики в Украине после драматических событий конца 2013-2014 года, которые объявлены «революцией Достоинства» (или «Евромайданом»), с началом российской агрессии на Востоке Украины, с началом «ленинопада» и форсированной декоммунизации и до 2019 г. То есть к изменениям в политическом классе Украины, связанных с избранием 6-го Президента Владимира Зеленского. Несомненно, политика памяти меняться и ее содержание вскоре можно будет анализировать отдельно. Автор статьи в первую очередь стремился стимулировать дальнейшую дискуссию исследователей и всех лиц, заинтересованных в обсуждении указанной темы. Совесть ученого требует не спешить с однозначным ответом даже на (казалось бы) простые вопросы. Научная новизна заключается в обобщении ключевых тенденций политики памяти в Украине в 2014-2019 гг. и в определении ряда проблем, которые имеют негативное влияние на процесс евроинтеграции Украины. Рассмотрен украинский опыт политики памяти как механизма влияния на политическую реальность.

Политика памяти относится к эффективным механизмам влияния на политическую реальность, в частности, на степень консолидации общества, осознание граждан, формирования и укрепления коллективных идентичностей. Постепенное осознание действительности этих механизмов приводило в 2014-2019 гг. к рост интереса к вопросам

коллективной памяти, которое демонстрировали руководители государства, политики, политические партии и структуры гражданского общества. Формирование и реализация политики памяти в Украине происходило все более осознанно и направлено. Продолжался поиск такой модели политики памяти, которая способна содействовать консолидации этих групп в единое гражданское общество, сделать многообразие образов прошлого в Украине ее ресурсом, а не проблемой. К этому побуждает и российская гибридная агрессия, одним из проявлений которой стало перманентное навязывание украинцам со стороны пропагандистских структур Российской Федерации имперско-советского образа прошлого. К этому побуждает и четко определенная стратегия Украины на европейскую интеграцию. Как показал опыт 2014-2019 гг., определенными принципами своей исторической политики Украина достаточно органично вписывается в общеевропейскую схему (например, усилением влияния и роли гражданского общества в этой сфере). В то же время в указанный период обнаружились и определенные проблемы, прежде всего связанные с поисками адекватной вызовам модели коллективной памяти, которая фокусируется на ценности государства как общей родины и гаранта прав человека. Важным шагом стала политика декоммунизации, что проводилась в Украине с 2014 года. Осудив тоталитаризм (нацистского и советского образцов), она обеспечила очистку публичного пространства Украины от коммунистической символики (хотя и не до конца). В то же время она породила новые риски и новые вопросы, требующие дискуссий и поиска ответов при обязательном участии экспертов-ученых.

Ключевые слова: историческая память, евроинтеграция, *memory studies*, политика памяти/историческая политика, декоммунизация, транснациональные формы культурной (исторической) памяти, Украинский институт национальной памяти, Институт национальной памяти Польши.

Shapoval Y. Memory Policy and European Integration Aspirations of Ukraine (2014-2019).

The article analyzes peculiarities of Ukraine's memory policy in 2014-2019 in the context of its European integration aspirations.

The features of the politics of memory / historical politics in Ukraine are described after the dramatic events of the end of 2013-2014, which were proclaimed as a "Revolution of Dignity" (or "Euromaidan"). These events were also connected with the beginning of Russian aggression in the East of Ukraine, with the beginning of so called "Leninopad" (demolition of monuments to Lenin) and forced decommunization up until 2019. That is, to the changes in the political class of Ukraine related to the election of the 6-th President Volodymyr Zelensky. Undoubtedly, memory policy will change and its content will receive a separate consideration in the nearest future. The author of this article first of all strived to stimulate broader scholarly discussions on this topic. Scientist's conscience demands to be modest in answering even those questions that appear simple at first sight. The scientific novelty is to summarize the key trends of the memory policy in Ukraine in 2014-2019 and to identify a number of problems that have a negative impact on Ukraine's European integration process. The article considers Ukrainian experience of memory policy as a mechanism for influencing political reality.

Memory policy refers to effective mechanisms for influencing political reality, in particular, to change the degree of social consolidation, citizens' self-awareness, the formation and strengthening of collective identities. In 2014-2019 the gradual awareness of the effectiveness of these mechanisms caused the increase of interest in collective memory, which was demonstrated by the leaders of the state, politicians, political parties and civil society structures. The formation and implementation of memory policy in Ukraine were getting increasingly conscious and directed. The search for such a model of memory policy, which would be able to promote the consolidation of these groups into a united civil society, to convert a diversity of the images of the past of Ukraine into its resource, not its problem. This is also encouraged by the ongoing Russian hybrid aggression. One of its manifestations appears a permanent imposing on Ukrainians of the imperial-Soviet image of the past by the propaganda structures of the Russian Federation. This is prompted by a well-defined strategy for

Ukraine's European integration. As the experience of 2014-2019 has shown, Ukraine with some of foundations of its historical policy fits quite organically into the pan-European scheme (for example, by strengthening the influence and role of civil society in this area). At the same time, there were some problems during the mentioned period. First of all, they were related to the search for an adequate model of the collective memory, which focuses on the value of the state as a common homeland and a human rights' guarantee. An important step was 2014 decommunization policy in Ukraine. By condemning totalitarianism (Nazi and Soviet models), it ensured that Ukraine's public space was cleansed of communist symbolism (though not definitively). At the same time, it has created new risks and new questions that need to be discussed and answered with the obligatory participation of expert scientists.

Keywords: *historical memory, European integration, memory studies, memory policy / historical policy, decommunization, transnational forms of cultural (historical) memory, Ukrainian Institute of National Memory, Institute of National Memory of Poland.*